5.7 Voorbeelden van Hypothesen en de Checklist 'Richtlijnen Hypothesen'

5.7.1 Voorbeelden van de verschillende typen hypothesen

Conform het onderscheid in de vijf typen vraagstellingen zijn er onderkennende, verklarende, veranderingsgerichte, adviesgerichte en evaluerende hypothesen (par. 5.4). In deze download geven we daar enkele voorbeelden van.

1. **Onderkennende hypothese**

Een onderkennende hypothese heeft betrekking op een probleembeschrijving, niveaubepaling of classificatie.

- Een voorbeeld van een beschrijvende hypothese: "Dino heeft ernstige werkhoudingsproblemen tijdens het zelfstandig werken bij rekenen". In de onderzoeksfase wordt deze hypothese getoetst door zijn werkhouding tijdens het zelfstandig werken bij rekenen observeren en daarna met Dino te bespreken.
- Een voorbeeld van een niveaubepalende hypothese: "De achterstand met lezen is zodanig dat Christel tot de 10% zwaksten van haar groep behoort". In de onderzoeksfase wordt deze hypothese getoetst door een leestoets af te (laten) nemen.
- Een voorbeeld van een classificerende hypothese: "Er is bij Kato, een meisje van 14 jaar, sprake van een depressieve stoornis". Op de CBCL, TRF en YSR scoorde Kato heel hoog op de schaal 'angstig/depressief'. De beschikbare informatie is geclusterd volgens de DSM-5: *dat weten we al*. De hypothese is waarschijnlijk, want Kato heeft sinds 4 maanden een depressieve stemming (ze geeft aan zich verdrietig en somber te voelen) en ze heeft nauwelijks plezier en interesse meer in school en haar hobby tekenen. De nog ontbrekende kenmerken die voor deze classificatie nodig zijn (zoals eet/slaapt ze veel minder/meer?; is ze vermoeid?; leiden de depressieve symptomen tot beperkingen in haar functioneren?) zijn vast te stellen in de onderzoeksfase: *dat willen we nog weten*.

2. **Verklarende hypothese**

Leraren, ouders en leerlingen hebben attributies en diagnosten vermoedens. Aangezien beide onderhevig zijn aan vertekeningen, worden attributies en vermoedens in de strategiefase als hypothesen geformuleerd en in de onderzoeksfase getoetst. Een verklarende hypothese is als bewering geformuleerd en bevat vier componenten:

1. één of meer problemen of probleemclusters;
2. één of meer factoren die van invloed zijn;
3. de aard van die invloed: veroorzakend, in stand houdend, uitlokkend of versterkend en
4. de mate van waarschijnlijkheid.

Bijvoorbeeld: Casper heeft hardnekkige rekenproblemen op school. Deze zijn waarschijnlijk het gevolg van zijn zwakke werkgeheugen. Het onderwijsaanbod is mogelijk onvoldoende afgestemd op zijn onderwijsbehoeften. Misschien:

- ontbreekt een betekenisvolle context van de rekenopdrachten;
- heeft de leraar te weinig oog voor de wijze waarop Casper de opgaven oplost;
- sluit de oefenstof niet goed aan bij zijn voorkennis;
- is er voldoende extra instructie- en oefentijd en/of
- doen de instructie en opdrachten teveel beroep op het werkgeheugen, waardoor deze overbelast raakt.

In onderstaande box staan enkele voorbeelden van verklarende factoren bij het cluster sociaal-emotioneel functioneren (par. 5.2.1). Het begrip temperament komt hierbij vaak naar voren. Het type temperament van een kind bepaalt zijn opvoedingsbehoeften en het bepaalt mede het type problemen dat hij/zij ontwikkelt indien er risicofactoren zijn. Een kind/jongere met een introvert en geremd temperament zal in dat geval eerder internaliserende problemen ontwikkelen, zoals teruggetrokken, depressief of angstig gedrag. Een kind/jongere met een extravert temperament met weinig impulscontrole eerder externaliserende problemen, zoals oppositioneel of agressief gedrag (Van der Kooij e.a., 1990, download 5.6).

Verklarende factoren bij het cluster sociaal-emotioneel functioneren: enkele voorbeelden ter illustratie

Passief en teruggetrokken gedrag
Kind/jongere: introvert temperament, sociale angst, extreem verlegen, onveilige hechting, geleerde hulpeloosheid, kind voelt zich niet veilig op school en/of heeft een contactstoornis.
Onderwijsleersituatie: onderstimulatie, de leraar heeft lage verwachtingen van de leerling, daagt hem/haar niet uit, neemt de leerling alles uit handen, is niet beschikbaar voor de leerling en/of de leerling wordt gepest op school.
Opvoedingssituatie: onderstimulatie, ouders stimuleren hun kind niet om initiatieven te nemen, initiatieven worden afgestraft en/of er is sprake van pedagogische verwaarlozing.

Depressief en somber gedrag
Kind/jongere: introvert temperament, aanleg voor depressie, leerling is ontmoedigd geraakt door veelvuldig falen, geleerde hulpeloosheid en/of onverwerkte rouw na het verlies van een geliefde.
Onderwijsleersituatie: langdurige cognitieve overvraging van de leerling, negatieve bejegening of afwijzing door de leraar en/of de leerling is langdurige gepest.
Opvoedingssituatie: een 'depressogene' opvoedingsstijl, zoals affectieve verwaarlozing, mishandeling, niet sensitief-responsieve opvoeding, ouders zijn niet beschikbaar door hun depressie, relatieproblemen, psychiatrische problemen, alcohol/drugs, ouders bejegenen hun kind voortdurend negatief en/of zij overvragen hem/haar langdurig.

Angstig gedrag
Kind/jongere: geïnhibeerd of geremd temperament, aanleg voor angst, cognitief zwak (begrijpt situaties en uitleg niet), onveilige hechting, traumatische ervaring en/of een contactstoornis (ASS).
Onderwijsleersituatie: langdurige cognitieve overeising, leraar geeft onduidelijke of dubbele instructies die de leerling geen houvast geven, er zijn onvoorspelbare situaties in de groep/klas of op het schoolplein waardoor de leerling geen grip op zijn omgeving heeft, de leraar bejegent de leerling vijandig en/of deze wordt gepest.
Opvoedingssituatie: ouders zijn zelf angstig, hun opvoedingsstijl is angstinducerend ('pas op voor …') of overbeschermend (ze gaan vanuit hun betrokkenheid mee in het vermijdingsgedrag in plaats van het kind te ondersteunen bij een confrontatie ermee), ze leren hun kind geen copingsvaardigheden, er is langdurige cognitieve overeising, ouders communiceren onduidelijk (dubbele boodschap), ze bejegenen hun kind vijandig en/of ze reageren met onvoorspelbare woede waardoor hun kind geen grip op zijn omgeving krijgt.

Oppositioneel opstandig gedrag
Kind/jongere: moeilijk temperament, moeilijk te beïnvloeden leerling die niet gevoelig is voor goed- en afkeuring van de opvoeder, gebrek aan zelfcontrole, impulsief of hyperactief, cognitief zwak (of gehoorsverlies) waardoor de leerling opdrachten niet begrijpt (of hoort) en/of de leerling heeft een sterke behoefte aan autonomie en aanvaardt het gezag van de leraar moeilijk.
Onderwijsleer- en opvoedingssituatie: chaotische situatie met onvoldoende structuur en onduidelijke gedragsregels, de gedragsregels worden niet consistent nageleefd (de ene keer wel beloond/bestraft, de andere keer niet), gedragsregels thuis verschillen sterk van die op school, leraar en/of ouders reageren niet adequaat waardoor het gedrag in stand blijft, ze geven

onduidelijke opdrachten en/of ze stellen te hoge eisen aan het gedrag van het kind/de jongere.

Agressief gedrag
Kind/jongere: extravert moeilijk temperament, zwak sociaal inzicht, weinig inlevingsvermogen, onvoldoende sociale vaardigheden, sociale perspectiefname is negatief gekleurd (de leerling interpreteert sociaal gedrag van andere leerlingen direct negatief), zwakke impuls- en zelfcontrole en/of een contactstoornis (ASS).
Onderwijsleersituatie: een autoritaire leraar, er is geen vertrouwensrelatie tussen de leraar en zijn leerlingen, de leraar heeft een negatief beeld van de leerling en verwacht alleen ongewenst agressief gedrag van de leerling en ziet/benoemt/beloont gewenst sociaal gedrag van de leerling niet, gedragsregels bij conflicten en ruzies ontbreken of worden niet consistent nageleefd, de pleinwacht grijpt niet in tijdens pauzes en tolereert agressief gedrag, er valt voor de leerling winst te behalen met agressief gedrag en/of de sfeer in de groep/klas is vijandig en negatief.
Opvoedingssituatie: ouders hanteren geen duidelijke gedragsregels, er is weinig affectie en emotionele ondersteuning voor het kind, in het gezin worden problemen op een agressieve manier opgelost, agressief gedrag wordt aangemoedigd en is belonend, er wordt agressief gestraft en/of er is sprake van mishandeling.

Bij complexe casus met hypothesen van uiteenlopende aard is het zinvol een *oriënterend diagnostisch beeld* te formuleren (zie download 5.9 voor een grafische uitwerking van zo'n beeld). Hierin benoem/beschrijf je de veronderstelde relaties tussen de clusters en de verklarende factoren. Een voorbeeld. School en ouders maken zich zorgen over het ongehoorzame gedrag van Linda, ze willen weten waarom ze zich zo gedraagt. De diagnost redeneert als volgt: het verzet (opstandige gedrag) waarmee Linda reageert op opdrachten zou het gevolg kunnen zijn van een moeilijk temperament: Linda heeft moeite met veranderingen en ze heeft stemmingswisselingen. Onverwachte of onvoorspelbare veranderingen versterken het opstandige gedrag. Wanneer de omgeving te onrustig wordt, zondert Linda zich af; zij is dan niet meer bereikbaar voor haar leraar en ouders. Dit is misschien haar manier om de omgeving te beheersen en tot rust te komen. Daarnaast kan ze hierdoor mogelijk onder opdrachten en regels uitkomen. Vooral thuis (maar ook soms op school) is dit belonend, omdat ze dan niet meer hoeft te doen wat haar gevraagd wordt. De drukke en chaotische levensstijl van beide ouders lijkt daarnaast niet goed afgestemd te zijn op Linda's behoefte aan rust en voorspelbaarheid. Het is mogelijk dat zij hierop reageert met ongehoorzaam gedrag, dat waarschijnlijk wordt versterkt door de inconsistente reacties van ouders hierop.

3. Veranderingsgerichte hypothese

Een veranderingsgerichte hypothese vergt een kortdurende aanpak waarmee in de onderzoeksfase nate gaan is of bepaald gedrag zodanig is te beïnvloeden dat de situatie verbetert. Met een 'experiment' gaat een leerling, leraar of ouder na of het klopt dat als een factor verandert, het probleemgedrag afneemt of verdwijnt. Is dit het geval, dan kan de beproefde aanpak opgenomen worden in een aanbeveling. Bijvoorbeeld:

- Als de leerkracht Patrick de komende 4 weken een "ASS - aanpak" beidt (Geef me de vijf, van Colette de Bruin), dan zal het probleemgedrag op school waarschijnlijk afnemen: Patrick zal overgangen soepel maken, naar de klassikale instructie luisteren en zelfstandig aan het werk gaan. Hij zal zich dan ook beter aan de klasseregels kunnen houden.
- Als de ouders deze "ASS-aanpak" de komende 4 weken ook thuis bieden, dan zal het probleemgedrag afnemen: Patrick zal ook thuis makkelijker overgangen maken en opdrachten kunnen uitvoeren.

4. Adviesgerichte hypothese

Een adviesgerichte hypothese betreft de meest geschikte aanpak en onderbouwing daarvan met argumenten voor en tegen. Argumenten voor hangen samen met een grote kans van slagen van het advies, argumenten tegen voorspellen een kleine kans op succes.
Bijvoorbeeld: De opvoedingssituatie van Patrick voldoet zeer waarschijnlijk aan de voorwaarden om "Geef me de vijf" succesvol in te zetten, beide ouders verwachten namelijk dat deze aanpak succesvol zal zijn en ze hebben vertrouwen in de gezinsbegeleidster die hen daarbij gaat begeleiden.

Een adviesgerichte hypothese staat in het perspectief van veranderen: met welk advies is een probleem op te lossen of te verminderen? Of, hoe kunnen we een ongewenste situatie veranderen in een gewenste? De onderwijs- en opvoedingsbehoeften van het kind/de jongere gelden hierbij als uitgangspunt: wat heeft hij/zij aan onderwijs en opvoeding nodig? Bijvoorbeeld: "Patrick heeft veel kenmerken van ASS, hij heeft dus veel behoefte aan structurering in tijd/ruimte/activiteit en dezelfde aanpak op school en thuis". Een adviesgerichte hypothese heeft ook betrekking op de context. Bijvoorbeeld "de onderwijsleersituatie van Patrick voldoet aan de voorwaarden om een 'auti-aanpak' succesvol in te voeren" of "in de opvoedingssituatie van Patrick zijn voldoende voorwaarden voor hometraining door het autismeteam". De diagnost veronderstelt dat een specifieke maatregel of interventie succesvol zal zijn. Deze is

dan geïndiceerd bij deze casus, omdat de kans van slagen groot is. In de onderzoeksfase gaat de diagnost samen met betrokkenen na of zijn vermoeden juist is: voldoen leerling, leraren en ouders inderdaad aan de indicaties (deze 'argumenten voor' verhogen de kans van slagen) en zijn er geen contra-indicaties zijn (deze 'argumenten tegen' verlagen de kans van slagen)?

5. Evaluerende hypothese

Een evaluaerende hypothese volgt op een periode waarin een advies/interventie is uitgevoerd. Met het monitoren/evalueren van voortgang is vast te stellen of de korte en lange termijn doelen in zicht komen of al bereikt zijn. M.a.w.: is de voorspelde verandering opgetreden?; is het doel behaald? Bijvoorbeeld: De leesachterstand van Lisa is hoogstwaarschijnlijk afgenomen na drie maanden intensieve extra ondersteuning op school en thuis. Zij leest dan op AVI-4 niveau; ze kent de volgende leesvaardigheden en kan deze toepassen: …..

Het verschil met een veranderingsgerichte hypothese betreft de toetsingsperiode. Een veranderingsgerichte hypothese wordt gedurende het diagnostisch proces - in relatief korte tijd - getoetst en een evaluerende hypothese na het advies, aan het eind van een interventieproces. Dat vergt doorgaans meer tijd.

5.7.2 Checklist 'Richtlijnen Hypothesen'

Paragraaf 5.4 beschreef zeven richtlijnen voor 'handelingsgerichte hypothesen'. In deze checklist zijn de richtlijnen verwerkt tot 11 aandachtspunten. De checklist is te gebruiken bij het beoordelen van eigen casuïstiek en in intervisie en supervisie.

11 aandachtspunten gebaseerd op de 7 richtlijnen	*1. In hoeverre is dit gelukt?* *0 (niet) – 1 – 2 – 3 – 4 – 5 (heel goed)* *2. Licht je cijfer toe* *3. Wat is nodig voor een hoger cijfer?*
1. De formulering is correct: een bewering, veronderstelling of vermoeden met een mate van waarschijnlijkheid	
2. De hypothesen betreffen zowel problematische en belemmerende factoren als positieve en bevorderende factoren	

3. De hypothesen zijn getypeerd: - onderkennend (beschrijving, niveaubepaling of classificatie) - verklarend (veronderstelde samenhang is verwoord) - veranderingsgericht (experiment beoogt een doel te bereiken) - adviesgericht (de meeste geschikte aanpak of setting) - evaluerend (vaststellen of beoogde doel is bereikt)	
4. Hypothesen hebben een theoretische en/of wetenschappelijke basis	
5. De hypothesen zijn voldoende waarschijnlijk	
6. De begrippen en de samenhang in de hypothesen zijn te toetsen	
7. Tunnelvisie is vermeden met alternatieve hypothesen	
8. De hypothesen zijn transactioneel (systemisch): ze betreffen kenmerken van het kind/de jongere en van diens sociale omgevingen (onderwijsleer- en opvoedingssituatie)	
9. De relatie met (clusters van) problemen is consistent	
10. De hypothesen zijn afgestemd op het kader van de leerling, leraren en ouders: hun vragen, voorkeuren, wensen, verwachtingen, verklaringen, doelen en oplossingen komen er zoveel mogelijk in terug	
11. Een gepast aantal relevante hypothesen is geselecteerd voor onderzoek	
Conclusies:	